

Het kompas van Milaan

15 manieren om je onder te dompelen in de stad

De Scala was een centrum van het risorgimento, de nationale opstand tegen de Oostenrijkse overheersing. De strijdkreet 'Viva Verdi' stond voor 'Viva Vittorio Emanuele, Re d'Italia' ('Leve Victor Emanuel, koning van Italië')

eerste gebouw weer uit de as te laten herrijzen. Bij de heropening van de Scala op 11 mei 1946 was Arturo Toscanini, die tijdens het fascistische bewind naar Amerika was geëmigreerd, de dirigent.

Toneeltechniek van de bovenste plank

Slechts 2 jaar had hofarchitect Giuseppe Piermarini nodig om de opera in opdracht van de Oostenrijkse keizerin Maria Theresia te bouwen. Het theater werd in 1778 ingewijd met Antonio Salieri's *L'Europa riconosciuta*. De vanbuiten sober uitzien, maar vanbinnen prachtig ingerichte classicistische muziektempel dankt zijn naam aan de kerk Santa Maria della Scala die voorheen op deze plek stond.

Tussen 2001 en 2004 renoveerde de Zwitserse architect Mario Botta het theater en bouwde hij

INFO EN OPENINGSTIJDEN

Teatro alla Scala 1: tel. 02 72 00 37 44, dag. 9-18, kassa dag. 12-18 uur, aug. gesl. Ticketreservering (2 maanden van tevoren!): tel. 02 72 00 37 44, teatroallascala.org. Last minute bij de avondkassa 1 uur voor de voorstelling. Met wat geluk bemachtig je een van de dagelijks beschikbare 140 goedkope tickets, waarvoor om 13 uur al een

lange rij wachtenden voor het theater staat tot ze vanaf 17 uur worden verdeeld. Tickets zijn ook verkrijgbaar via ticketone.it.

Museo Teatrale alla Scala: tel. 02 88 79 74 73, museoscala.org, di.-zo. 10-18 uur (tickets tot 30 min. voor sluitingstijd), €9, familie €10.

San Fedele 4: Piazza San Fedele 4, tel. 02 86 35 22 31, sanfedele.milano.it, dag. 7.30-14.30, 16-19 uur.

Casa del Manzoni 6: Via Morone 1, tel. 02 86 46 04 03, casadelmanzoni.it, wo., vr. 10-14, do., za. 10-18 uur, €8.

ETEN EN DRINKEN

Il Foyer 1: Via Filodrammatici 2, tel. 02 72 09 43 34, gualtieromarchesi.it, dag. 8-24 (keuken tot 22.30) uur, reserveren verplicht.

Het Voce 2 is een stijlvol café, bistro en restaurant van de topkoks Aimo en Nadia, 's zomers kun je er in de mooie tuin eten (Piazza della Scala 6, tel. 34 93 27 33 74, voceaimoenadia.com, dag. 8.30-20.30 uur, €€€).

een speciaal, draaiend podium. Achter de neoclassicistische voorgevel gaan nu een 38 m hoge toneeltoren en een hoog, ellipsvormig gebouw schuil. De moderne toneeltechniek en de akoestiek in de Scala zijn ongekend.

En anders is er het museum!

Wie geen kaartje kan bemachtigen, moet zeker het **Museo Teatrale alla Scala** bezoeken. Dit museum vertelt het verhaal van de gloriejeden van de Scala, toen Verdi hier zijn premières beleefde, Maria Callas haar aria's zong en Toscanini met zijn dirigeerstok zwaaide. Alle bekende operagrootheden hebben hier opgetreden. In het operamuseum zijn allerlei soorten relikwieën te zien: oude toneelposters, kostuums, ontelbaar veel portretten van primadonna's, zangers en dirigenten naast borstbeelden, instrumenten, programmaboekjes, libretto's en bladmuziek. De meeste aandacht krijgen Verdi en Puccini. Vroeger waren de Milanezen verdeeld in Verdi- en Puccinifans, net zoals ze nu óf voor Inter óf voor AC Milan zijn.

Tijdens je bezoek aan het museum kun je ook een blik werpen in het theater. Via de foyer kom je bij een met rood fluweel en damast behangen loge, die prachtig in zijn oude glorie is hersteld, net als de gigantische kroonluchter met 365 lampjes. Met wat geluk kun je tijdens een repetitie toekijken, maar dan wel van achter glas.

Ze worden gevreesd: de in een vereniging georganiseerde Amici del Loggione – Vrienden van de Loge. Want zij gelden als de echte operakenners. Door urenlang in de rij te staan verzekeren ze zich van tickets voor de 140 plaatsen op de bovenste rang. Zelfs de beroemdste zangers en regisseurs sidderen voor hun gefluit en boegeroep. De voormalige directeur van de Wiener Staatsoper Dominique Meyer is de intendant van de Milaanse Scala

Voor het begin van de voorstelling in de Scala kun je bij het elegante **Il Foyer** 1, links van de hoofdingang, een kommetje van de beroemde *risotto alla milanese* bestellen (€7).

Uitneembare kaart F 4 | Metro M1, M3 Duomo of Montenapoleone, Tram 1

6

Symbool vol kunst – Castello Sforzesco en Piccolo Teatro

Hoewel het er altijd wemelt van toeristen uit alle landen, is het massieve Sforzakasteel met zijn vele musea absoluut een bezoek waard, vooral natuurlijk om Michelangelo's laatste werk. Ook de collectie beeldhouwwerken is geenszins alleen iets voor kunsthistorici. Minder druk is het in het Piccolo Teatro, dat zelf niet voor de drama's van het leven werd gespaard.

Zo'n 50 jaar waren de zonnen met de symbolen van de familie Sforza niet te bezichtigen. Na langdurige restauratiewerkzaamheden straalt de 'vesting' weer in nieuwe luister

Zo authentiek en oud als het uit rode baksteen opgetrokken kasteel eruitziet, is het in werkelijkheid niet. Weliswaar werd het kolossale, naar de familie Sforza genoemde **Castello Sforzesco**, een met torens en kantelen versterkte en door een enorme slotgracht omgeven vesting, in de

14e eeuw gebouwd voor de Visconti's, het werd later verwoest, herbouwd en uitgebreid, en aan het begin van de 20e eeuw gerenoveerd. Het beleefde zijn bloeitijd onder de pronkzuchtige hertog Ludovico il Moro, die in 1482 Leonardo da Vinci naar het hof riep en hem opdracht gaf grootse en overvloedige feesten te organiseren.

Gedecoreerd door Leonardo zelf

Door de diverse buitenlandse overheersers werd het Castello als kazerne en militair oefenterrein gebruikt. Pas in 1893 werd het eigendom van de stad. Bij de restauratie van het bijna volledig verwoeste kasteel kwamen de schilderijen in de **Sala delle Asse**, in de kelder van de noordelijke hoektoren, tevoorschijn. Het is de enige gedocumenteerde muurversiering van Da Vinci in Milaan. Een oorkonde uit 1498 bevestigt dit: 'Meester Leonardo heeft beloofd haar [de muurversiering] voor eind september af te maken.' Je ziet zestien bomen, waarvan de takken zich als een soort pergola verstrengelen, in het midden gesierd door een wapen. In het dichte gebladerde is een sierlijk geknoopt touw verwerkt, een motief dat Leonardo in latere tekeningen ook steeds weer gebruikte.

Torre del Filarete

Michelangelo's 'onvoltooide'

Sinds het begin van de 20e eeuw is het Castello een museum. Via de hoofdepoort, de **Torre del Filarete**, betreed je een breed exercitieplein, waar 's zomers voorstellingen en concerten worden gegeven. In het onlangs gerestaureerde **Ospedale Spagnolo** (Spaanse Hospitaal) aan de linkerkant, een grote, met fresco's gedecoreerde ruimte, bevindt zich sinds mei 2015 de grootste schat van het Castello Sforzesco: het laatste werk van Michelangelo, de *Pietà Rondanini*. De bijna 90 jaar oude kunstenaar werkte in 1564 tot 4 dagen voor zijn dood aan dit beeld – hij stierf voordat het af was.

Vol kunst – de woonvertrekken

Erachter liggen de binnenplaatsen **Cortile della Rocchetta** en **Corte Ducale** en de als toevluchtsoord versterkte residentie uit de tijd van de Sforza's. Hier, in het vroegere woongedeelte, zijn de **Biblioteca Trivulziana**, met kostbare manus-

Pas in 1952 kwam de door **Michelangelo** voor zijn eigen graf bestemde *Pietà Rondanini* naar Milaan. Kort voor zijn dood in 1564 hervatte de kunstenaar het 10 jaar eerder begonnen werk aan het beeld, dat nog steeds ontroert. De fragmentarische, staande en elkaar ondersteunende figuren met hun slechts vluchtig vormgegeven gezichten drukken een ongrijpbare treurnis en oneindige tederheid uit.

Museumlandschap van Milaan

Op museumgebied is er de afgelopen jaren veel gebeurd, zodat Milaan tegenwoordig niet meer alleen zakenreizigers en fashionista's trekt, maar ook kunstliefhebbers. Enkele museumgebouwen zijn architectonische hoogstandjes die op zichzelf al bezienswaardig zijn. Daartoe behoren de **Fondazione Prada** (► blz. 83), het **MUDEC** (► blz. 79), de **Gallerie d'Italia** (► blz. 78) en het **Museo del Novecento** (► blz. 78). Iets bijzonders zijn de vele in musea veranderde ateliers en woonhuizen van kunstenaars. De privécollecties in het **Museo Poldi Pezzoli** (► blz. 34) en het **Museo Bagatti Valsecchi** (► blz. 35), alsmede de **Villa Necchi** (► blz. 70), het **Casa Museo Boschi Di Stefano** (► blz. 73) en **Studio Castiglioni** (► blz. 46) worden in de verschillende 'kompashoofdstukken' beschreven. Maar er zijn nog meer musea van dit type. De website storiemilanesi.org (ook in het Engels) brengt je eraan toe en vertelt over de mensen en hun tijd. Wie een beeld wil krijgen van de geschiedenis van Milaan, moet daarvoor diverse musea bezoeken, want er is op dit moment nog geen museum dat de ontwikkeling van de stad uitvoerig van het begin tot nu belicht.

TIPS VOOR HET BEZOEK AAN MILANESE MUSEA

Op de 1e zo. van de maand en/of de 1e en 3e di. vanaf 14 uur is in veel musea de **toegang gratis** (meestal alleen de vaste collectie, yesmilano.it).
Tourist Museum Card: €12, 3 dagen geldig in alle stedelijke musea, vaak een toeslag bij bijzondere tentoonstellingen, museiciviciMilano.vivaticket.it.
L'Abbonamento Musei Lombardia: €45 per jaar. De kaart is voordelig voor wie veel musea wil bezoeken of vaak naar Lombardije en het Aostadal reist (korting in musea en sommige theaters enzovoort), lombardia.abbonamentomusei.it.
Belangrijk: de meeste musea zijn op maandag gesloten.

Kunst op voorraad: depot in de Pinacoteca di Brera

Dicht bij de hemel – nieuwe architectuur in Milaan

Milaan was wat architectuur betreft altijd al moedig en behoort na een lange pauze weer tot de Italiaanse avant-garde. Tot voor kort reikten alleen de dom, het Pirelligebouw en de Torre Velasca naar de hemel. Nu hebben nieuwe, door gereconnomeerde architecten uit de hele wereld ontworpen giganten de skyline van Milaan een ander aanzien gegeven.

360°-uitzicht op de stad

Palazzo Lombardia 🏢 G 1

Deze in 2011 voltooide wolkenkrabber (161 m) van staalbeton en glas ten oosten van het Stazione Garibaldi is de zetel van het bestuur van de regio Lombardije. Tot het gebouwencomplex behoort het grootste overdekte plein van Europa. Op zondag kun je de lift nemen naar de 39e verdieping, waar je een fantastisch uitzicht hebt over Milaan. regione.lombardia.it, ► Le Grandi Sedi, ► Palazzo Lombardia

Een verticaal bos voor schone lucht

Bosco Verticale 🌳 F 1

De twee 110 en 80 m hoge woontorens van architect Stefano Boeri zijn symbolen van Milaans wedergeboorte, in 2014 in Frankfurt bekroond met een internationale prijs voor hoogbouwprojecten vanwege de pioniersarbeid op het gebied van het beplanten van hoge gebouwen en om de duurzaamheid en innovatie. Op de balkons groeien 800 bomen, 5000 struiken en 14.000 andere planten. Deze beschermen tegen lawaai, beschutten tegen hitte en kou en produceren zuurstof. Is deze levende façade een levend voorbeeld voor het beplanten van woontorens? Via Federico Confalonieri, stefano-boeri-architetti.net

De populairste reus

Torre Unicredit 🏢 F 1/2

Dit imposante maar tegelijkertijd elegante, door de Argentijnse architect César

Pelli ontworpen hoogbouwcomplex van glas en staal bestaat uit drie torens van verschillende hoogte, die sinds 2012 de Piazza Gae Aulenti 'omarmen'. Door de lezers van de Milanese krant *Corriere della Sera* werd de Torre Unicredit tot mooiste wolkenkrabber van de stad verkozen. De van overal zichtbare, 's nachts vaak kleurig verlichte spits steekt maar liefst 231 m de lucht in.

Piazza Gae Aulenti 3

Recht, bochelg, krom

CityLife 🏢 B 2/3

Op het voormalige jaarbeursterrein (Ex-Fiera) is deze stijlvolle nieuwe woonwijk met park en winkelcentrum ontstaan – het grootste voetgangersgebied van Milaan. In het midden verrijzen drie naar hun vorm genoemde torens: 'de rechte', 'de gebochelde' en 'de kromme'. Ze zijn ontworpen door de *starchitects* Arata Isozaki, Zaha Hadid en Daniel Libeskind.

Piazza Tre Torri

Huis van glas

Fondazione Feltrinelli & Microsoft House 🏢 E/F 2

Het hoofdkantoor van uitgever Feltrinelli bevindt zich in een door Herzog & de Meuron ontworpen gebouw uit glas en staal met een zadeldak dat aan een piramide doet denken. Feltrinelli deelt het gebouw met het hoofdkwartier van Microsoft Italia.

Viale Pasubio